Akademik Hassasiyetler **The Academic Elegance**
Yıl/Year: 2020 **Sayı/Issue: 14**
Cilt/Volume: 7 **Sayfa/Page: 71-94**
Araştırma Makalesi
Makale Gönderim Tarihi: 20/10/2020 **Makale Kabul Tarihi: 15/12/2020**

BATILILARIN DOĞU HAKKINDAKİ TAHAYYÜLERİNE ÖZGÜN BİR ÖRNEK OLARAK PRESBYTER JOHANNES (PRESTER JOHN) EFSANESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI: 1165 ÖNCESİ

Fatih DURGUN[*]

Öz

Batı'da Doğu'ya ilişkin yerleşik imgelerin siyasi ve dini açıdan yeni bir biçimde kullanılmasında Avrupalıların Haçlı Seferleri'yle birlikte İslam dünyasıyla doğrudan karşılaşmaları etkili olmuştur. Mutlak öteki olarak Ortaçağ Avrupalısı'nın zihniyetinde yer edinen Müslümanların Avrupa Hristiyanlığının global yayılmacılığına boyun eğmeleri için Presbyter Johannes (Prester John) efsanesi ümit verici bir araç olarak bu koşullarda 12. yüzyılda doğmuştur. Presbyter Johannes anlatısı Avrupalılar için bilinmezliklerle dolu olan Doğu'da yaşadığına inanılan Presbyter Johannes adlı rahip-kralın, Haçlılar Müslümanlarla savaşırken Doğu'dan gelip onlara yardım edeceği ve iki taraftan çevrelenen Müslümanlara karşı Hristiyan dünyasının zafere ulaşacağı düşüncesine dayanır. 1165 yılında Johannes'in Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos'a gönderdiği sahte mektupla birlikte Avrupa'da popülerleşmeye başlayan efsanenin, mektubun gönderilme tarihinden önceki ortaya çıkış süreci bu makalenin konusunu oluşturmaktadır. Presbyter Johannes'ten ilk defa Freisingli Otto'nun Chronica'sında 1145 yılına ait bir kayıtta bahsedilmiştir. Bu bağlamda, Freisingli Otto'nun anlatısı temelinde ve konuya ilişkin 12. yüzyıla ait diğer bazı kaynaklar da kullanılarak efsanenin ortaya çıkışının siyasi ve dini nedenleri Otto'nun ve Ortaçağ tarihçiliğinin kendine has özellikleri etrafında değerlendirilecektir. Böylece, Presbyter Johannes efsanesinin siyasi ve dini koşullara uygun bir eklektik kurgu olduğu ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Presbyter Johannes, Freisingli Otto, II. Haçlı Seferi, Efsane, Ortaçağ Avrupası.*

THE EMERGENCE OF PRESTER JOHN LEGEND AS A UNIQUE EXAMPLE OF WESTERN IMAGINATION ABOUT THE EAST: BEFORE 1165

Abstract

The direct encounter of the Europeans with the Islamic World during the Crusades exerted great influence on the use of the settled western images about the East in a new political and religious way. In the 12th century, Prester John legend emerged as a promising instrument of the submission of the Muslims, who were regarded as absolute other in western imagination, to the global expansionism of European Christianity. Prester John narrative depended on a fancy that a Christian

[*] Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, fatih.durgun@medeniyet.edu.tr https://orcid.org/0000-0001-6620-2359
Bu çalışmayı "Üstün Başarılı Genç Bilim İnsanlarını Ödüllendirme Programı (GEBİP)" çerçevesinde destekleyen Türkiye Bilimler Akademisi'ne (TÜBA) teşekkür ederim.

priest-king called Prester John living in the East would come to the aid of the Christians fighting against the Muslims. Thus, the Muslims would be surrounded from both sides. This would also lead to the final victory of the Christians over the Muslims. The legend started to become popular in Europe by the forged letter of Prester John to the Byzantine emperor Manuel I. Komnenos in 1165. In this paper, the emergence process of Prester John legend before 1165 is discussed. Prester John was first mentioned in Otto of Freising's Chronica in a record dated 1145. In this sense, the purpose of this article is to evaluate the political and religious reasons for the emergence of the legend on the basis of Otto's narrative with references to the primary sources related to the subject considering unique characteristics of Otto's historical approach and Medieval historiography. Finally, this study presents that Prester John legend was an eclectic construct appropriate to the political and religious conditions.

Keywords: *Prester John, Otto of Freising, Second Crusade, Legend, Medieval Europe.*

Giriş

Batı'da Doğu hakkında efsane ve olgusal gerçekliğin tuhaf bileşiminden neşet eden yerleşik imgelerin siyasi ve dini açıdan kullanışlı bir araca dönüşmesinde Batılıların Haçlı Seferleri'yle birlikte İslam dünyasıyla doğrudan karşı karşıya gelmelerinin etkili olduğu söylenebilir. Bu açıdan iki dünya arasında Haçlı Seferleri sürecindeki karşılaşmanın yarattığı atmosferde Avrupalıların tahayyülündeki Doğu imgesi, Ortaçağ'da Doğu'nun bilinmezliklerle ya da çarpık ve kulaktan dolma bilgilerle kurulan, temelleri Haçlı Seferleri'nin öncesine dayanan imgesinin olgunlaşmış ve mutlaklaşmaya başlamış bir merhalesini temsil eder. İslam Dünyası, Avrupa kültüründe yabancı/öteki olarak konumlandırılmış, siyasi ve dini bakımdan imgesel düzeyde 'mutlak öteki'ye dönüştürülmüştür. Müslümanlar, Haçlı Seferleri sürecinde ontolojik bir gereklilik neticesinde öteki olarak addedilmiş, global Hristiyanlığın kendinden emin yayılmacılığına boyun eğmeleri için yakın gelecekte veya halihazırda mevcut olmayan bir ümit kaynağına ihtiyaç oluşmuştur (Taylor, 2014: 445). Geleceğe dair ümit ise, Doğu'nun kimi açıdan hayranlık uyandırıcı kimi açılardan korkutucu ve bilinmezliklerle dolu dünyasında maddi gerçekliği sadece tasavvur edilen bir müttefikte bulunmasıdır: Presbyter Johannes.

Presbyter Johannes, Batılı tahayyülde 12. yüzyılda Haçlı Seferleri sürecinde üretilen (Hamilton, 2009: 121), Ortaçağ Hristiyan Dünyası'nın erişilmez olarak gördüğü Uzak Doğu'da (Hindistan) bulunduğuna, Doğu'nun korkutucu yaratıklar, zenginlikler ve harikalarla dolu dünyasına hükmettiğine inanılan Hristiyan bir kralı simgeler. Batı'dan çok uzakta bir dünyanın Hristiyan kralı olan Presbyter Johannes, Müslümanlara karşı Batı'nın müttefiki olacak, Avrupa Hristiyan Dünyası Haçlılar vasıtasıyla Müslümanlarla savaşırken, Doğu'dan gelerek Müslümanlara hücum edecek ve Hristiyan Dünyasının zaferine katkı sunacaktır. Presbyter Johannes efsanesi, bir efsane olmanın ötesinde Ortaçağ siyasal ve dini gerçeklik

dünyasının tam göbeğinde yer alır. Maddi gerçekliğinin olup olmaması bir yana, somut siyasi ve dini ihtiyaçlara cevap verebilirliği ölçüsünde soyut bir efsane olarak kalmasında bir mahzur görülmez. Var olup olmadığına ilişkin bilginin spekülatif niteliği onun varlığının uzun bir süre sorgulanmasına yol açmaz. Zaten tarihi metinlerde efsanenin ortaya çıktığı 12. yüzyıldan neredeyse 18. yüzyıla kadar Avrupa düşünce tarihinde - her ne kadar gittikçe soluklaşan bir kültürel motife dönüşmeye başlasa da- izlerine rastlanmaktadır. Presbyter Johannes efsanesinin dünyevi ve ilahi otoritelerin gündemini meşgul etmesi, Avrupa Hristiyanlığı'nın misyonerlik faaliyetlerinin ve seyahatname literatürünün bir parçası olması, Avrupa sömürgeciliğinin erken dönemlerinde Portekizlilerin giriştikleri keşif faaliyetlerinde bilinmeyen dünyada bulunduğuna inanılmasıyla, motive edici bir unsur olarak kullanılması (Brooks, 2006: 1-6) onun maddi gerçeklik düzeyini aşan soyut bir ümit kaynağı olduğunun tarihsel kanıtıdır. Bu anlamda, Avrupalıların Doğu hakkındaki tahayyüllerinin birikimi üzerine kurulan bu efsanenin spekülatif niteliğine rağmen siyasi, dini ve kültürel bir motif olarak varlığını sürdürebilmesi onu efsane olmanın ötesinde incelemeyi hak eden bir tartışma konusu kılar. Doğu hakkında Batılıların tahayyülünde olan imgelerin kopuştan ziyade doğrulanması niteliğinde görülen Presbyter Johannes efsanesinin Ortaçağ Avrupası'nın siyasi ve dini gündeminin merkezine yerleşmesinde Doğu hakkındaki imgeler nasıl olmuş da eklektik biçimde bir araya getirilmiştir? Bu, ancak onu özgün bir tahayyül örneği haline getiren süreç irdelenerek anlaşılabilir.

Presbyter Johannes efsanesinin 12. yüzyıl Avrupası'nda doğuşundan önce, *Mirabilia Orientis* (Doğu'nun harikaları ve acayiplikleri) olarak tanımlanan, gerçeklikle tamamen bağlantısız sayılamayan, fakat yine de bilinmeyen Doğu'ya ait birçok efsane ve tuhaf hikâye barındıran fantastik nitelikte bilgi ve söylence Avrupalı zihniyetinde yer edinmişti. *Mirabilia Orientis*, Ortaçağ Avrupa dünyası için henüz Müslümanlarla ciddi bir sıcak temasın olmadığı düşünüldüğünde siyasi/dini olmaktan daha çok kültürel bir karşılığa sahipti. Antikçağ'dan tevarüs eden, acayip yaratıklardan, erişilmesi zor zenginliklere kadar birçok farklı motifle çeşitlendirilen imgeler bütünü (Giardini, 2017: 195-196) Batı'da karşılığı olmayan, ancak bilinemez veya yarı bilinir Doğu'da bulunabilirdi. Herodotus gibi tarihçilerin verdikleri kimi bilgiler, Büyük İskender'in Doğu seferinden kalan ve *İskender Romansı* literatürüyle aktarılan bilgi kırıntıları ve başta Yakın Doğu olarak adlandırabileceğimiz coğrafya olmak üzere Doğu ile ticaret temelli olarak kurulan iletişimle elde edilen bilgiler, Ortaçağ Avrupası'nda Doğuya ilişkin belirli imgelerin oluşmasına katkı sağlamıştı (De Rachewiltz, 1972: 2).

Bunun yanı sıra Antikçağ'ın bilge otoriteleri, Ortaçağ Avrupası'nda yaşayanlar için birtakım söylenceler içeren bilgi kaynaklarını sağlamaktaydı. Başlıca Yaşlı Plinius (M.S. 79)'un *Naturalis Historia* (Doğa Tarihi) ve Solinus (M.S. 3 yüzyıl)'un *De Mirabilibus Mundi* (Dünyanın Harikalarına Dair) gibi eserlerinden Doğu ile ilgili elde edilen bilgiler Doğu imgesini sınırlı bilgi olanaklarıyla tanınır hale getiriyordu (Giardini, 2017: 196). Bahsi

geçen türden otoritelerin bilinmeyen bir dünyaya ilişkin sağladıkları veriler, birincil gözlem olanaklarının sınırlı olduğu bir ortamda Ortaçağ Avrupalısı'nın muhayyilesini gerçeklikle efsaneyi iç içe geçirmek suretiyle besledi. Sevilyalı Isidorus (M.S. 636)'un *Etymologiae* (Kökenler/Etimolojiler) gibi eserlerinden de tespit edilebileceği üzere, Antikçağ kaynaklarından ve söylencelerden edinilen bilgiler, Ortaçağ din adamları/alimleri tarafından Eski ve Yeni Ahit'in kutsal metin evrenine uygun biçimde uyarlandı ve Doğu'ya ilişkin imgeler yerleşik kanaatlere dönüştü. Örneğin, Eski Ahit'in apokaliptik Gog ve Magog kabilelerinin "İskender'in Kapıları" olarak bilinen ve Kafkasya'da olduğu varsayılan aşılmaz demir kapıların ardında olduğuna inanılıyordu. Gog ve Magog kabilesiyle baş edemeyen İskender, çareyi onların aşamayacağı demir kapılar inşa ettirmekte bulmuştu.

Bu anlamda bir taraftan Doğu'nun harikalarına, diğer taraftan da acayipliklerine ve ürkütücü yönlerine olan referanslar, aslında Ortaçağ Avrupalısı için tanımadıkları bir dünyanın, eldeki bilgilerin sınırlılığında anlamlandırılması yönünde büyük oranda masumane bir çabanın ürünüydüler. Olgusal bilginin imkanlarının sınırlılığı, kendilerinden farklı bir dünyanın varlığını efsaneler ve harikalar etrafında anlamlandırmayı zorunlu hale getiriyordu. Merak, ötekini anlamlandırmada, bilinmeyeni kavramaya çalışmada temel güdüydü. Öteki olarak görülen henüz mutlak bir yabancı ya da düşman olarak tanımlanmıyordu. Dahası Doğu'nun bu gizemli dünyası, erişilemez zenginlikleri, tuhaflıkları ve farklılıklarıyla Avrupalılar için kendilerinde olmayan iyi ya da kötü niteliklerin aktarıldığı ütopik bir evrene de işaret ediyordu. Presbyter Johannes efsanesi, Batı'da Doğu'ya ilişkin tahayyülde bir dönüşümü simgeliyordu. *Mirabilia Orientis*'in sınırları dahilindeki masumane anlamlandırma çabası, Haçlı Seferleri sürecinde global Avrupa yayılmacılığı hedefinin dini ve siyasi saiklerle Presbyter Johannes efsanesini doğurmasına yol açtı. 1165 senesinde Presbyter Johannes'in Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos (1118-1180)'a yazdığı iddia edilen sahte mektupla Avrupa dini ve siyasi çevrelerinin gündemine ciddi biçimde gelmeye başlayan efsane, Avrupa'da gelişeceği uygun zemini bulmuş ve mektup Ortaçağ'da yüzlerce kopyası üretilerek popüler bir kaynağa dönüşmüştü (Brewer, 2015: 9).

Aslında, Presbyter Johannes efsanesinin şekillenmesinin 12. yüzyılın ikinci çeyreğinde kendine has bir gelişim çizgisi vardı. Bu anlamda bu makalede, Presbyter Johannes'in 1165 tarihli sahte mektubundan önce Presbyter Johannes ismiyle ilk defa karşılaştığımız 12. yüzyıl tarihçisi ve din adamı Freisingli Otto (1114-1158) 'nun *Chronica sive Historia de Duabus Civitatibus* (İki Şehrin Kroniği veya Tarihi) adlı eserindeki kayıt temel alınarak, 12. yüzyılın ilk yarısında efsanenin biçimlenmesine neden olan unsurlar değerlendirilecektir. Freisingli Otto'nun *Chronica*'sının yanında Hindistan'dan Johannes isimli birinin 1122 yılında Papalığı ziyaret edip ülkesi hakkında verdiği bilgileri aktaran *De Adventu Patriarchae Indorum ad Urbem sub Calixto papa secundo* (Papa II. Callixtus Döneminde

Hindistanlıların Patriğinin Roma'ya Gelişi Üzerine) adlı anonim kaynak ve yine aynı konuya değinen 1118-1151 tarihleri arasında Fransa'daki St. Remi Manastırı Başrahipliği görevini yürüten Odo'nun Coucy Lordu Thomas Marle'ye (1045'den sonra-1130) yazmış olduğu mektup (Knobler, 2017: 5) Freisingli Otto'nun Presbyter Johannes kaydını daha iyi değerlendirebilmek için kullanılacaktır. Neticede, Presbyter Johannes karakterinin Freisingli Otto'nun eserinde ortaya çıkışının II. Haçlı Seferleri ve Papalık/İmparatorluk çatışması etrafında dini ve siyasi nedenleri olduğu gösterilecek; efsanenin, Doğu'nun bilinmezlikleri ve Doğu Hristiyanlığı hakkındaki sınırlı bilgiler çerçevesinde kültürel/dini ve Ortaçağ tarih/anlatı geleneği temelinde tarihyazımı açısından eklektik bir kurgu olduğu ortaya konacaktır.

1. FREISINGLİ OTTO'NUN PRESBYTER JOHANNES ANLATISI

Freisingli Otto, *Chronica*'sında kendisinin 1145 yılında Viterbo'da Papa III. Eugenius (1080-1153) huzurunda bulunduğu sırada şahit olduğu, Doğu'daki gelişmelere ilişkin birtakım olaylara yer vermektedir. Kendisinin verdiği bilgiye göre, 1145 yılında Papayı Doğu'daki kiliselere mensup din adamları ziyaret ederler. Ziyaretlerinin maksadı ise hem Doğu topraklarındaki siyasi gelişmelere dair görüş alışverişinde bulunmak hem de Bizans Ortodoks Kilisesi ile yaşanılan teolojik ihtilaflar konusunda Papa'nın tavsiyelerini almaktır. Özellikle Ermeni Kilisesi mensupları bir sene altı ay süren meşakkatli bir yolculuğun ardından Bizanslılarla aralarındaki dini anlaşmazlıklar konusunda nasıl bir yol izlemeleri gerektiği hususunda Papalığa danışma ihtiyacı hissetmektedirler (Freising, 2002: 441). Papalığın kapısını aşındıranlar sadece Ermeni Kilisesi mensupları değildir. O zamanlar Antakya Prensliği'nin kontrolünde bulunan, bugün Lübnan'daki Cebele'nin Piskoposu Hugh da aynı zamanlarda Viterbo'da bulunmaktadır. Otto, Fransız asıllı Hugh'dan övgüyle bahseder. Onun Antakya Kilisesi'nin Papalık otoritesini kabul etmesinde gösterdiği "çabaları" vurgular (Freising, 2002; 443). Freisingli Otto'nun, kroniğinde Hugh'a ilişkin yer verdiği başka bir kayıt Antakya Kilisesi'nin Papalık otoritesini kabul etmesi yolundaki çabalardan kastının Bizans'ın siyasi ve dini otoritesini reddetmesi olduğu ihtimalini güçlendirir. Otto'ya göre Cebele Piskoposu Hugh, Bizans İmparatoru II. Johannes Komnenos (1087-1143)'un yüzüne karşı Antakya'nın Havari Petrus ve ardıllarına (yani Papalığa) ait olduğunu söylemiştir (Freising, 2002: 438; Rowe, 1992: 80).

Cebele Piskoposu Hugh'un III. Eugenius'un huzuruna çıkmasının iki temel nedeni vardır: Bunlardan birincisi, Antakya Kilisesi içindeki iktidar mücadelesi, atama tartışmaları ve Müslümanlardan alınan ganimetlerin paylaşımı gibi Antakya Patrikliği ve Prensliği bünyesinde yaşanılan sorunlar karşısında Papalık desteğini almaktır. İkinci neden ise, Edessa (günümüzde Urfa)'nın 1144 tarihinde Müslümanların eline geçmesi nedeniyle yaşanılan panik halini bölgeden gelen canlı bir tanık olarak Papa ve yanındakilere aktarmak, Avrupa Hristiyanlarından Müslümanlara karşı yardım istemektir.

Hugh, Haçlılara destek ihtiyacı hususunda oldukça kararlıdır. Viterbo'dan ayrıldıktan sonra Alpleri geçerek Kutsal Roma İmparatoru III. Konrad (1093-1152) ve Fransız Kralı VII. Louis (1120-1180)'den de yardım isteme niyetindedir (Freising, 2002: 443). Hugh'un planladığı yolculuğu gerçekleştirip gerçekleştirmediği bilinmemekle beraber, böyle bir yolculuk dönemin tarihi şartları içinde olası görünmektedir. Örneğin, 12. yüzyıl Fransız kaynağı olan Latince yazılmış *Morigny Kroniği*, Franklardan yardım talep etmek için Kudüs ve Antakya'dan gelen elçilik heyetlerinden bahsetmektedir (Berry, 1969: 466). Öte yandan, Hugh'un Viterbo'ya geliş nedenleri bariz olmakla beraber, kendisini kimin gönderdiği çok net görünmemektedir. Cebele Piskoposu'nun 1136-1149 tarihlerinde Antakya Prensi olan ve Edessa'nın da hakimiyetini elinde bulunduran Raymond (1099- 1149) tarafından Viterbo'ya gönderilmesi, beklenen ve makul olandır. Çünkü II. Haçlı Seferi öncesinde 1144 yılında Edessa'yı Musul Atabeyi I. İmadüddin Zengi (1085-1146)'ye kaptıran Haçlıların Papalık desteği için birçok heyeti Batı'ya gönderdiği de bilinmektedir (Hiestand, 2001: 33).

Freisingli Otto, ne Batı'ya Haçlılar tarafından gönderilen diğer heyetlerden ne Hugh'un kim tarafından gönderildiğinden ne de Edessa'nın fethinin yaratmış olduğu sarsıcı etkiye ilişkin haberlerin Avrupa'ya yayılması ve buna karşı gelişen tepkilerden bahseder (Rowe, 1992: 81). Fakat Hugh'un Viterbo'da Doğu'daki gelişmelerden bahsettiği ve Avrupalı dünyevi otoritelere de ulaşmak istediği Otto'nun kroniğinde çok açık biçimde verilmiştir ve Cebele'nin de hâkimi olan Antakya Prensi Raymond tarafından gönderilme ihtimali de güçlü görünmektedir. Diğer taraftan, Hugh'un kişisel özellikleri de onun Raymond tarafından Viterbo'ya gönderilme ihtimalini güçlendirir. Daha önce vurguladığımız üzere, Bizans İmparatoru'nun Antakya Kilisesi üzerinde hak iddiasını reddeden, Doğu'da Papalık otoritesini kuvvetlendirme konusunda etkin rol oynayan ve Antakya Prensliği'nin siyasal iktidar mücadelelerinin içinde yer alan Cebele Piskoposu Hugh, Papalığa elçi olarak gönderilmek üzere seçilebilecek en iyi adaylardan biridir (Figueira, 2015: 41).

Freisingli Otto, Hugh'un Viterbo'dayken Presbyter Johannes isimli bir kral ile ilgili bazı şeyler anlattığından bahsetmektedir ve yukarıda da vurgulandığı üzere Presbyter Johannes efsanesine ilişkin literatürdeki ilk kayıt da işte bu veridir. Hugh, Doğu'nun en uzak noktasında yaşayan Johannes isminde, rahip ve kral niteliklerini şahsında birleştiren bir kimsenin varlığından bahsetmiştir. Otto'nun Hugh'dan dinlediğine göre, Presbyter Johannes'in yaşadığı bölge Fars ve Ermeni topraklarının ötesinde olması dolayısıyla Uzak Doğu olarak nitelendirilir. Presbyter Johannes Hristiyan bir rahip-kraldır. Ancak Katolik/Roma Kilisesi'nin sapkın olarak kabul ettiği Nasturi inancına bağlıdır (Freising, 2002: 443). Freisingli Otto, Hugh'un verdiği bilgiye göre, Presbyter Johannes'in *Samiardos* (Samiardi) olarak adlandırılan Perslerin ve Medlerin kardeş krallarıyla savaştığını (reges fratres) ve *Ebaktana* (Ecbatana) adlı başkentlerini yakıp yıktığını

belirtmiştir. Bahsi geçen krallar, Persler, Medler ve Asurlulardan oluşan ordularıyla mukavemet göstermeye çalışmış, üç gün süren savaşın sonunda büyük kayıplar vererek çareyi kaçmakta bulmuşlardır. Doğu'da Müslümanlara karşı büyük bir zafer kazanan Presbyter Johannes, Müslümanlarla savaş halinde olan Haçlıların yardımına koşma maksadıyla Batı'ya hareket etmiştir. Ancak, ordusu Dicle Nehri'ni geçemediği için kuzeye yönelmek durumunda kalmıştır. Kuzeydeyken nehrin buz kapladığını öğrenmiş, buzun erimesi için birkaç yıl beklemiştir. Ancak kendisinin ve ordusunun alışık olmadığı kötü hava koşullarının devam etmesi üzerine ordusunun büyük bir kısmını kaybettiği için ülkesine geri dönmek zorunda kalmıştır (Freising, 2002: 444; Brewer, 2015: 43). Freisingli Otto, Presbyter Johannes'in kimliğine ilişkin ilginç bir bilgiye daha yer vermektedir: Presbyter Johannes, Otto'ya göre Yeni Ahit'te belirtilen ve İsa doğduğunda çeşitli hediyelerle onu ziyarete gelip sonrasında ortadan kaybolan *üç Magi* (üç bilge)'nin soyundan gelmektedir. Otto, Johannes'in soyundan geldiği *üç Magi*'nin yönettiği topraklarda hüküm sürdüğünü yazmıştır. Johannes, onların İsa'ya olan bağlılıklarıyla kendisini ziyaret etmek için Kudüs'e gitmelerini örnek alarak kutsal bir amaçla, yani Müslümanlara karşı Haçlılara yardım etmek için buraya ulaşma niyetindedir. Ancak, sözü geçen hava koşulları Presbyter Johannes'i bu amaca ulaşmaktan alıkoymuştur (Freising, 1912, 363-367, Freising, 2002: 444).

Freisingli Otto'nun Cebele Piskoposu Hugh'dan duyduklarına dayanarak kroniğinde yer verdiği Presbyter Johannes ile ilgili kaydın birçok açıdan irdelenmesi gerekmektedir. Bu kaydın, Presbyter Johannes efsanesiyle ilgili ilk yazılı veri olması açısından sahip olduğu önem açıktır. Presbyter Johannes'in Nasturi inancına sahip olması, Uzakdoğu'da (Hindistan) bulunması, Müslümanlarla savaş halinde olup Kudüs'e ulaşma amacı gütmesi gibi temalar, Presbyter Johannes efsanesiyle ilgili Ortaçağ ve Yeniçağ Avrupası'nda benimsenen temel klişeleri içermektedir. Ayrıca, Uzakdoğu'da bir Hristiyan kral ve topluluğun bulunması, Doğu'da Hristiyanlığı yaymaya çalışan Havari Thomas (ö. 72) ve onun Hristiyanlaştırdığı Hindistan Hristiyanlarıyla Presbyter Johannes arasında bir ilişki kurulmasını akıllara getirir. Ayrıca, Johannes'in *üç Magi*'nin soyundan gelmesine yönelik referans, İsa'yı doğduğunda ziyaret eden gizemli bilgelerle soydaşlık ilişkisi kurulması aracılığıyla Presbyter Johannes'e kutsal bir kimlik kazandırılmasına da işaret eder. Fakat bahsi geçen dini ve kültürel göndermeler ancak Freisingli Otto'nun yaşadığı dönemdeki siyasi ve dini gündemle ilişkilendirilerek anlamlı hale gelir. Bu açıdan Otto'nun anlatısının, Avrupalının tahayyülünde Doğu'ya ilişkin olarak yer edinmiş imgelerle 12. yüzyıl Haçlı-Müslüman çatışması ve Avrupa içindeki siyasi-dini mücadele çerçevesinde biçimlendiğini göz ardı etmeden değerlendirmek gerekir.

Freisingli Otto'nun Hugh ile karşılaşması, Haçlı-Müslüman çatışması bağlamında Haçlıların içinde bulundukları oldukça ciddi bir kriz anına denk gelir. Otto Cebele Piskoposu'yla tam da Edessa'nın 1144 yılında

Müslümanlar tarafından alınmasından bir yıl sonra karşılaşmıştır. Edessa'nın kaybedilmesi Haçlılar ve Ortaçağ Batı Dünyası nezdinde büyük bir şok etkisi yaratmıştı. Haçlıların elindeki toprakların en doğusunda yer alan ve dolayısıyla da sınır bölgesi olması nedeniyle stratejik bir değere de sahip olan Edessa Kontluğu (1098-1144), Haçlıların İslam coğrafyasında kurdukları ilk devlet olması nedeniyle sembolik ve manevi bir anlamı ifade etmekteydi. Haçlılar için böylesi büyük bir öneme sahip olan Edessa, Müslümanlara karşı kaybedilen ilk devlet olma özelliğine de sahipti (Dixon, 2019: 60). I. Haçlı Seferi'nin öne çıkan birçok olayına tanıklık eden Edessa, şehrin zaptıyla ilgili anlatıların kronikler tarafından kayda geçirilmesi ve Batı'ya aktarılarak hafızalarda yer edinmesiyle Batılı imgeleminde müstesna bir konuma yükselmişti. Bunun yanı sıra, Edessa'nın ele geçirilmesiyle birlikte burada kurulan Başpiskoposluğun, dönemin Avrupa dini yaşamında prestijli bir konuma sahip olan Fransa'daki Cluny Manastırı ile yakın ilişkileri mevcuttu (Phillips, 2007: 53). Bu açıdan, Fransız kökenli Cebele Piskoposu Hugh'un Avrupa'ya gelerek Papalık'tan ve dünyevi otoritelerden Müslümanlara karşı yardım talebinde bulunması gayet makuldü. Zaten daha önce de ifade edildiği üzere, Doğu'dan bu dönemde birçok heyet benzer amaçlarla Papalık Makamı'nı ziyaret etmekteydi. Bu anlamda, Hugh'un Doğu'da Presbyter Johannes isimli Hristiyan bir kralın olduğunu ve Müslümanlara karşı bir müttefik olarak kullanılabileceğini ima eden bu ümit verici hikâyeyi Viterbo'da 1145 yılında anlatması, 1144 yılında Edessa'nın Haçlılar tarafından kaybedilmesi ve 1147'de II. Haçlı Seferi'nin başlaması düşünüldüğünde kronolojik tutarlılık açısından tesadüfi değildir.

Hugh'un Presbyter Johannes'in Doğu'da Müslümanları yenilgiye uğrattığına dair anlattıkları da muhtemel bir tarihsel gerçeklikten kaynaklanmaktaydı. Sultan Sencer (1086-1157) yönetimindeki Selçuklular 1141 yılında *Gürhan* unvanlı hükümdarları Yehlü Taşi (1087-1143) komutasındaki Karahıtaylar tarafından, Semerkand'a yakın bir yer olan Katvan'da yenilgiye uğratılmışlardı (Piyadeoğlu, 2020: 326). Karahıtaylar, Orta Asya'da özellikle Karahanlılar tarafından başlatılan İslamlaştırma faaliyetlerine oldukça tepkiliydiler (Grousset, 2002: 165). Nitekim Selçuklular da Karahanlılar'dan daha güçlü bir İslamlaştırma odağı olarak bölgede Müslüman olmayanların tepkisini üzerlerine çekmekteydiler. Budist olan Karahıtaylar, aralarında Hristiyanları da barındırıyorlardı. Hristiyanlık, Karahıtayların egemenliğinde zamanla gelişme imkânı bulacaktı. Öyle ki, 12. yüzyılın ikinci yarısında Karahıtayların kontrolünde olan Kaşgar'da Nasturiler tarafından piskoposluk kurulacaktı (Biran, 2005: 178). En büyük siyasi rakiplerinin Müslüman olması ve geleneksel kimliklerinin korunması gayesini güden Budist Karahıtayların bölgedeki Hristiyanlara kucak açması siyasal açıdan anlaşılır bir tutumdu. Yehlü Taşi'nin Budist olmasına karşın, Hristiyanları kollayan bir hükümdar olması, kulaktan kulağa yayılan bilgiler temelinde Yakındoğu'daki Haçlılar nezdinde onun Hristiyan olarak tanımlanmasını kolaylaştırıyordu. Freisingli Otto'nun Hugh'dan duyarak aktardıkları da 1141'de Sencer'in uğradığı mağlubiyeti çağrıştırmaktadır.

Hugh, Doğu ile ilgili duyduklarını Edessa'nın kaybedilmesi sonrası Haçlıların içinde bulundukları panik nedeniyle var olan şartlara uyarlamış ve Presbyter

Johannes efsanesini buna göre temellendirmiş olabilir (Nowell, 1957: 435-445). Bu anlamda, muhtemelen *Samiardos* (Samiardi) kelimesi dönemin Selçuklu hükümdarı Sencer'in isminin çoğulu olarak Selçuklular için kullanılmıştır.

Otto'nun anlatısında yer alan Presbyter Johannes'in mağlup ettiği Perslerin ve Medlerin iki kardeş kralı ifade etmesi ise Selçukluların Doğu'da Sencer ve Batı'da Sencer'in yeğeni Mesud'un idaresi altında oldukları gerçeğine bir gönderme gibi görünmektedir. Bilindiği üzere Sultan Sencer, kardeşi Muhammed Tapar'ın 1118 yılında ölümünden sonra yeğeni Mahmud ile (Mesud'un ağabeyi) taht mücadelesine girişmişti. Mahmud, amcası Sencer'e başkaldırmış, fakat ona boyun eğmek zorunda kalmıştı. Mahmud'u kızıyla evlendiren Sencer, Selçuklu topraklarının bir kısmını da ona vermişti. Selçuklu topraklarının batısını kapsayan bölgede Irak Selçukluları diye bilinen siyasi yapı da böyle oluşmuştu (Piyadeoğlu, 2020: 302; Turan, 2003: 241). Mahmud'un 1131'deki ölümünden sonra Mesud (1135-1152), taht mücadeleleriyle geçen hükümdarlığını 1152 yılına kadar sürdürmüştü. Freisingli Otto'nun anlatısında geçen *Ebaktana* (Ecbatana) yani Hemedan ise Sencer'in yeğeni ve Mesud'un ağabeyi olan Mahmud'a bıraktığı (Piyadeoğlu, 2020: 302) ve Irak Selçuklularına başkentlik yapan şehirdi (Turan, 2003, 249, Kayhan, 2018: 3). Görüldüğü üzere Hugh'un aktardıkları olgusal olarak gerçeklik düzeyinde olan bilgilerin bilinçli bir şekilde değiştirilmesi veya kulaktan dolma olması dolayısıyla rahatlıkla farklı biçimlere sokulabilmekteydi. Otto'nun Presbyter Johannes anlatısındaki bu verilerden hareketle özet olarak şu sonucu çıkarmak mümkündür: 1141 yılında Müslümanların Budist olan ve Hristiyanlara yönelik sıcak tutum sergileyen Karahıtaylar tarafından yenilmesi, Cebele piskoposu Hugh gibi Yakındoğu'daki Haçlılar için ümit verici olmuş, Batı'da Haçlıların emellerine destek bulmak için kullanılabilecek Presbyter Johannes efsanesine temel oluşturacak bir referans kaynağına kolayca dönüşmüştür.

Freisingli Otto'nun anlatısında Presbyter Johannes efsanesine tarihsel gerçeklik açısından temellendirme sağlayacak tek veri Yehlü Taşi'nin Selçukluları 1141 senesinde mağlup etmesi değildir. Uzakdoğu'da Hristiyanların varlığının bilinmesi de Presbyter Johannes efsanesine kaynaklık teşkil eder. Dolayısıyla bu hususa da yakından bakmakta fayda vardır. Ortaçağ'da Batılıların Doğu'daki Hristiyanlığın niteliğine dair bilgileri diğer konularda olduğu gibi ziyadesiyle sözlü kültüre dayanmaktaydı. Bunda iki etmen bariz rol oynamaktadır: Birincisi, Asya'da egemen Hristiyanlık biçimi olan Nasturilik hem Katolik hem de Ortodoks Kilisesi tarafından sapkın bir akım olarak nitelendiriliyordu. Nasturiliğin 431'deki Efes Konsili'nde sapkın bir inanç olarak tanımlanmasıyla birlikte, Bizans Ortodokslarının yakinen bilip din dışı olarak gördükleri, Batı Hristiyanlarının ise ancak Haçlı Seferleri sürecinde birinci elden temas

ettikleri bir topluluktu. İkincisi ise, İslam'ın Mezopotamya'da hâkim hale gelmesi Doğu Hristiyanlarıyla iletişim olanaklarını epey sınırlı hale getirmişti. Süryani/Nasturi din adamları 489 yılında Edessa'dan İmparator Zeno'nun emriyle kovulmuşlardı. Özellikle Pers coğrafyasını merkez üs edinen Nasturiler, Asya'nın içlerine kadar nüfuz etmeyi başarmış, buranın en ücra köşelerinde kilise ve manastırlar kurarak kendi inançlarını yaymaya gayret göstermişlerdi (Rachewiltz, 1972: 3; Heng, 2003: 436; Nowell, 1957: 435- 445). 11. yüzyıla gelindiğinde Nasturiliğin İç Asya'daki nüfuzu belirgin bir hale gelmeye başlamıştı. 13. yüzyıl Süryani tarihçisi Bar Hebraeus (Abu'l Farac, ö. 1286)'un iddiasına göre 1007 yılında Keraitler toplu vaftiz töreniyle Nasturi Hristiyanlığını benimsemişti (Brooks, 2009: 60). Ayrıca, yukarıda Karahıtaylar örneğinde vurguladığımız üzere 12. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Kaşgar gibi şehirlerde Nasturi piskoposlukları kurulmuştu.

Bu bağlamda, Nasturilerin Doğu'daki faaliyetleri dolayısıyla Doğuda Hristiyanlık denilince doğal olarak Nasturilik akla geliyordu. Freisingli Otto'nun Hugh'dan aktardığı bilgiyle Presbyter Johannes'in Nasturi olduğunu yazması da Doğu Hristiyanlığı ve Nasturilik arasındaki bu özdeşlik nedeniyle tarihsel bir temelden kaynaklanıyordu. Otto'nun anlatısına Doğu Hristiyanlığının tarihsel bir gerçeklik temeli sunması bununla da sınırlı kalmamaktadır. İsa'nın önde gelen havarilerinden olan Thomas'ın Hristiyan geleneğinde Doğu'ya gidip buralarda misyonerlik faaliyetlerinde bulunduğu ve şehit edildiği yönünde bir inanç mevcuttu. Örneğin, 4. yüzyıl kilise tarihçisi Eusebius (265-309), *Historia Ecclesiastica* (Kilise Tarihi) adlı eserinde İsa'nın havarileri arasında bir taksimat yaptığını ve Thomas'ın payına da Part topraklarının düştüğünü yazmaktaydı (Eusebius, 1890: 211-212). Eusebius'un yaşadığı dönemde Part topraklarından anlaşılan muhtemelen Dicle ve Fırat'tan İndüs Nehri'ne kadar olan bölgeydi (Mattern, 2002: 59). Eusebius'un Part topraklarıyla nereyi kastettiğini belirlemek zor olsa da, Ortaçağ Avrupalısı'nın zihniyetinde Doğu'da Hristiyan varlığı kabul gören bir olguydu. Dolayısıyla burada güçlü bir kral etrafında kurulmuş Katolik inancına bağlı olmasa da bir Hristiyan toplumun varlığı, Doğu'nun gizemlerinin abartıldığı Ortaçağ koşullarında olasıydı. Havari Thomas'ın Presbyter Johannes efsanesinin merkezinde yer almasını sağlayacak başka tarihsel ve dini motifler de mevcuttu. 3. yüzyıldan kalma Süryanice apokrif bir metin olan *Thomas'ın İşleri* (The Acts of Thomas), Havari Thomas'ın Hindistan'da giriştiği misyonerlik faaliyetlerinden ve şehit edilmesinden detaylı olarak bahsetmekteydi. *Thomas'ın İşleri* kısa bir süre içinde Yunanca'ya da çevrilmişti. Sonrasında Ermenice ve Latince gibi dillerde de çevirileri yapıldı (Hunter, 2000: 207). Bu metnin ihtiva ettiği bilgilerin, Katolik Kilisesi tarafından tam olarak kabul edilmese de Uzakdoğu'da bulunan Hristiyan varlığının Doğu ile ilgili egzotik hikayelerle iç içe geçerek Hristiyan Dünyası'nın muhayyilesini beslediği söylenebilir.

Havari Thomas, Presbyter Johannes efsanesinin ortaya çıkmasıyla ilgili olarak başka bir açıdan da önemli bir referans kaynağıydı. Haçlıların

kurdukları ve kaybettikleri ilk devlet olan Edessa, öncesinde belirttiğimiz gibi, ortaya çıktığı dönemlerde Nasturi inancının en önemli merkezlerinden biriydi. Hindistan'da şehit edilen Havari Thomas'ın kalıtlarının burada olduğuna inanılıyordu. Aslında bu inanç, Nasturiliğin 5. yüzyılda ortaya çıkışından öncesine dayanmaktaydı. Edessa merkezli olarak gelişen anlatı geleneğine göre, 4. yüzyılda Thomas'ın kalıtlarını ziyaret etmek için şehre hacılar gelmekteydi (Saint-Laurent, 2015: 33-34). *Thomas'ın İşleri*'nin anonim yazarı da Thomas'ın kemiklerinin batıya götürüldüğünü yazarak bu kanaati güçlendirmekteydi (Klijn, 2003: 250; Taylor, 2014: 456). Latin Batı geleneğinde de Havari Thomas'ın kalıtlarının Edessa'da olduğu düşüncesi erken Ortaçağ'dan beri mevcuttu. Örneğin, 6. yüzyıl tarihçisi ve din adamı Tourslu Gregorius (538-594), Thomas'ın Hindistan'daki şehadetinden sonra kalıtlarının Edessa'ya getirildiğini belirtiyordu (Thomaskutty, 2019,169). Böylece, Freisingli Otto'nun 1145'te Hugh'dan duyduklarına dayanarak ilk defa ismini zikrettiği Presbyter Johannes'e ilişkin efsane, buraya kadar değindiğimiz örneklerin de ortaya koyduğu üzere, 1144 yılında Edessa'nın Müslümanlar tarafından fethedilmesinin ardından tarihsel ve tarih dışı unsurların bir araya gelmesiyle şekillenmişti.

2. *DE ADVENTU PATRIARCHAE INDORUM* VE REMİ BAŞRAHİBİ ODO'NUN MEKTUBU: HİNDİSTAN'DAN GELEN GİZEMLİ ŞAHIS JOHANNES

Presbyter Johannes isminden her ne kadar ilk kez Freisingli Otto bahsetse de 1122 yılında Hindistan'dan Roma'ya gelen Johannes isimli bir rahibin aktardığı bilgileri içeren ve anonim bir yazılı kaynak olan *De Adventu Patriarchae Indorum ad Urbem sub Calixto papa secundo* (Papa II. Callixtus Döneminde Hindistanlıların Patriğinin Roma'ya Gelişi Üzerine), Hindistan'daki Hristiyan varlığı ve Havari Thomas kültüne ilişkin muhtevasıyla Otto'nun anlatısından önce Presbyter Johannes efsanesinin temellerinin Ortaçağ Avrupası'nda şekillenmeye başladığını gösterir. *De Adventu*'nun ne zaman yazıldığı kesin olmamakla birlikte, 12. yüzyılın ortalarında kaleme alındığı varsayılmaktadır (Zarncke, 1879: 837- 843; Brewer, 2015: 33). Metnin Latinceden İngilizceye çevirisini yapan Keagan Brewer, kaynağın ne zaman yazıldığının tespit edilmesinin güçlüğüne karşın, elde bulunan birçok elyazmasının varlığına dayanarak Ortaçağ boyunca popüler bir metin olduğunun altını çizmektedir (Brewer, 2015: 5). *De Adventu*, Johannes isimli gizemli bir seyyahın Papa II. Callixtus (1065-1124)'un huzuruna gelerek Hindistan'da yaşayan Hristiyanlara dair verdiği bilgileri içerir. Metinde Hindistanlıların Patriği olarak adlandırılan bu kişi, Roma'ya geldiğinde büyük bir merak uyandırmıştır. Çünkü, uzun yıllardan beri dünyanın bu en ücra köşesinden İtalya'ya gelen herhangi birine rastlanmamıştır (Brewer, 2015: 34). Anonim yazar burada hem Hindistan'ın Avrupalılar için o dönemde ne kadar uzakta ve erişilmez bir noktada tahayyül edildiğini ifade etmekte hem de Avrupalıların bu bölgede varlığı bilinen Hristiyanlarla olan sınırlı düzeydeki iletişimine de dikkat

çekmektedir. Metinde Patrik olarak tanıtılan Johannes'in Roma'ya geliş hikayesi de oldukça ilginçtir. Selefinin ölümü üzerine Patrik seçilen Johannes, yerleşik prosedür gereği Bizans'a gelip seçildiği görev için onay almak istemiştir. Konstantinopolis'te Papalık temsilcileriyle karşılaşmış, onlarla tercüman aracılığıyla iletişim kurmuş ve nihayetinde Papalık elçileriyle birlikte Roma'ya gitmeye karar vermiştir (Brewer, 2015: 34). Patrik Johannes'i Roma'ya gitmeye ikna eden şey ise, Papalık elçileriyle yaptığı görüşme neticesinde Roma'nın dünyanın efendisi olduğuna karar vermesidir. Roma'da Papa II. Callixtus'un huzuruna çıkan Patrik Johannes burada, geldiği ülkenin efsanevi özelliklerinden, zenginliklerinden bahseden bir konuşma yapar. Havari Thomas'ın mezarının, kendi yaşadığı topraklarda olduğundan, her yıl mezarı başında yapılan törenlerden ve Thomas'ın cesedinin öldüğü zamanki halini koruduğundan bahseder (Brewer, 2015: 35-36).

Anonim metinden verdiğimiz anlatı parçaları merak uyandırıcı ve eğlendirici bir edebi hikâyenin unsurlarını taşımakla birlikte Freisingli Otto'nun anlatısında yer alan ve tarihsel olgularla ilişkilendirilebilecek bilgilerle kıyas edildiğinde, bunların neredeyse gerçeklik temeli olmayan bir kurguya dayandığı görülür. Burada olgusal olarak mümkün olabilecek iki şey, Hindistan taraflarından birisinin Konstantinopolis'e gelmesinin olabilirliği ile onun, Roma'dan gelen Papalık temsilcileriyle burada iletişime geçebileceğidir. Her ne kadar Freisingli Otto'nun kaydındakinin aksine *De Adventu*'nun anonim yazarı Hindistan'dan gelen patriğin Nasturi olduğunu belirtmiyor olsa da Doğu'daki Hristiyanların Bizans'la olan iletişimlerinin sınırlılığı bir yana, buradaki Hristiyanların çoğunluk itibariyle Ortodoks Kilisesi'nin tam zıddı bir itikada, yani Nasturiliğe olan bağlılıkları düşünüldüğünde adı geçen Johannes'in Patrik olarak atanmak için Bizans'tan onay alması ya da bunu düşünmesi mümkün değildir. Patriğin Roma'yı dünyanın efendisi olarak görme kararı ise onun bireysel tercihi ve metin yazarının neyi nasıl görmek istediğiyle alakalı bir hususdur.

Fakat *De Adventu*'da itibar edilemeyecek veya tarihsel/durumsal karşılığı olmayan bilgiler anonim metnin muhtevasının 12. yüzyıl Ortaçağ Avrupası'nın kendine has şartlarında karşılığı olan referanslara sahip olmadığı anlamına gelmez. Öncelikle belirtmek gerekir ki, *De Adventu*'da Havari Thomas'ın mezarının Hindistan'da olduğunun zikredilmesi, Ortaçağ Batısı'nda Thomas'ın Hindistan'a gidip orada şehit olduğu ve burada Hristiyan bir topluluğun var olduğu gibi bilgilerle uyumludur. Ancak metnin, Thomas'ın kalıtlarının Edessa'ya taşınmasıyla ilgili herhangi bir veri içermediği de görülmektedir. Dikkat çeken en önemli hususlardan bir tanesi *De Adventu*'daki Patrik Johannes'in, 23 sene sonra Freisingli Otto'nun eserinde karşımıza çıkan Presbyter Johannes ile aynı ismi taşımasıdır. Bu bizi yeniden Freisingli Otto'nun Hugh'dan aktardığı hikâyenin metnine götürür. Otto'nun Presbyter Johannes'in ismini zikrettikten sonra kurduğu cümlede "gerçekten de alışılan biçimde ona böyle hitap edilir (sic enim eum nominare solent)" şeklindeki ifadesi, Presbyter Johannes isminin kendi

kaydından önce de dolaşımda olduğunu bildiğine delil olarak gösterilebilir (Freising, 1912: 366; Brewer, 2015: 6, 43-44). Yine Presbyter Johannes anlatısının son kısmında "iddia edilir ki/iddia ediyorlar (asserunt)" ifadesinin çoğul olmasından dolayı Cebele Piskoposu Hugh'un tekil kanıtlığından ziyade Johannes'e ilişkin dolaşımda olan bilgiye/söylentiye bir göndermede bulunduğu da söylenebilir (Freising, 1912: 367 Brewer, 2015: 6,43-44). Bu bağlamda, Otto'nun kaydındaki veriler *De Adventu*'daki Patrik Johannes anlatısının, her ne kadar metnin ne zaman kaleme alındığının tespiti zor olsa da daha erken tarihli olması ve isimlerinin aynı olması gerçeğiyle bir arada değerlendirildiğinde, Presbyter Johannes efsanesinin 1145 yılından önce şekillenmeye başladığını göstermektedir.

De Adventu'da zikredilen Patrik Johannes, tarihi net olarak tespit edilemeyen ama 12. yüzyılın ortalarına ait olduğu düşünülen başka bir yazılı kaynakta da karşımıza çıkmaktadır. Giriş kısmında belirtildiği üzere, 1118-1151 tarihleri arasında Fransa'daki St. Remi Manastırı Başrahipliği görevini yürüten Odo'nun, Coucy Lordu Thomas Marle'ye yazdığı mektupta (Knobler, 2017: 5) da Roma'ya Hindistan'dan gelen Johannes ile ilgili geniş malumat mevcuttur (Zarncke, 1879: 843-846). Odo, çeşitli meselelerle ilgili görüşmeler yapmak üzere Roma'da bulunduğu esnada Hindistan'ın başpiskoposunun Papa II. Calixtus'un huzuruna çıkmasına şahit olduğunu ifade eder. *De Adventu*'dakinden farklı olarak Odo, Hindistan Kilisesi'nin başı olan Johannes'in Roma'ya geliş nedenini başka şekilde aktarır. Mektuba göre Hindistan'ın hükümdarı, ardında bir veliaht bırakmadan ölmüştür (Brewer, 2015: 41). Bu nedenle Başpiskopos Johannes (*De Adventu*'da Patrik unvanıyla anılmıştır) Bizans sarayından yardım talebinde bulunmuş ve İmparator da Hindistan'ı yönetmek üzere bir prens göndermiş ancak prens yolda ölmüştür. Bunun üzerine İmparator ikinci defa bir prens göndermiş ve o da ilki gibi yolda hayatını kaybetmiştir. Bizans İmparatoru'nun üçüncü bir prens göndermeyi reddetmesi üzerine çaresiz kalıp ne yapacağını düşünen Başpiskopos Johannes, çareyi Papalığa başvurmakta bulmuştur (Brewer, 2015: 41). *De Adventu* metni gibi Odo'nun mektubunda da Johannes, Roma'da kendisini Havari Thomas'ın mezarının bulunduğu Kilise'nin başı olarak tanıtır ve Papa II. Callixtus'a Thomas'ın mezarı etrafında gerçekleşen mucizelerden, Hindistan'daki harikalardan bahseder. Mektubun sonunda ise Odo, Papa ve yanındakilerin Johannes'in anlattıklarına şüpheyle yaklaştıklarını, bunun üzerine Başpiskopos Johannes'in anlattıklarının doğruluğuna İncil üzerine yemin ettiğini ve netice olarak Papa'nın ikna olduğunu ifade eder (Brewer, 2015: 41). Bazı farklılıklara karşın *De Adventu*'nun metniyle büyük oranda örtüşen Odo'nun mektubu da Freisingli Otto'nun Hugh'dan duyduklarına dayanarak kurguladığı Presbyter Johannes anlatısının 1145'ten önce biçimlenmeye başladığının bir diğer kanıtını teşkil eder.

3. FREISINGLİ OTTO ESERİNDE PRESBYTER JOHANNES EFSANESİNE NEDEN YER VERDİ?

Freisingli Otto'nun, eserinde Cebele Piskoposu Hugh'dan duyduklarına dayanarak Presbyter Johannes efsanesine yer vermesi, tarihyazımsal bir sorunun irdelenmesini gerekli kılar. Otto'nun eserinde böyle bir anlatının bulunması, onun bu hikâyeyi peşinen kabul ettiği anlamına mı gelir? Eğer Hugh'dan duyduklarına inanmıyorsa Presbyter Johannes hikayesinden bahsetmesinin sebebi nedir? Bu hususlar Presbyter Johannes efsanesinin ilk defa Otto tarafından dile getirilmesini tarihi şartlar içinde anlamamız açısından değerlendirilmelidir. Freisingli Otto'nun kroniğini 1143-1146 tarihleri arasında yazdığı düşünülmektedir. Ottobeuren Manastırı başrahibi Isingrim'in Otto'ya yazmış olduğu bir mektupta ondan kroniğinin bir kopyasını rica etmesi bu tarihlendirme için delil olarak görülmüştür (Hofmeister, 1912: 8; Dixon, 2019: 61; Ehlers, 2013: 121). Ancak, Otto'nun kroniğinin eldeki en erken tarihli yazması 1157 yılına aittir ve dönemin Kutsal-Roma İmparatoru, aynı zamanda Freisingli Otto'nun yeğeni olan I. Friedrich Barbarossa'ya (1112-1190) ithaf edilmiştir (Hofmeister, 1912: 1-3; Mierow, 2002: 18). Freisingli Otto'nun kroniği evrensel tarih biçiminde Adem'den yazarın yaşadığı döneme kadarki olayları içermesi sebebiyle Presbyter Johannes anlatısı da dahil olmak üzere döneme ilişkin birçok olay ve olguya da yer vermektedir. Fakat eserin 1157 yılında revize edilerek İmparator Friedrich'e sunulması nedeniyle Presbyter Johannes'e ilişkin bölüm de dahil olmak üzere hangi kısımların sonradan eklenmiş olacağı, hangilerinin 1143-1146 tarihleri arasındaki versiyona dahil olduğunu kestirebilmek zordur (Dixon, 2019: 62).

Bu kanaati güçlendiren iki etmen söz konusudur: Birincisi 1158 yılında ölen Otto'nun sekreterliğini yapan keşiş Rahewin'in (ö. 1170) Otto'nun yazılarını düzenleme işini üstlenmesi dolayısıyla 1157'de tamamlanan yazmaya bu kaydı eklemiş olması ihtimali, bu tarihte Otto hala hayatta olmasına karşın vardır. Rahewin'in Otto'nun tamamlayamadığı *Gesta Friderici Imperatoris* (İmparator Friedrich'in İşleri) adlı dört kısımdan oluşan eserin son iki kısmını yazarak 1160 yılında İmparator'a sunduğu bilinmektedir (Dixon, 2019: 62). Bu olgu da Rahewin'in kroniğe eklemeler yapma ihtimalini akla getirir. İkincisi, Presbyter Johannes adlı bir kişiye Freisingli Otto'nun çağdaşı olan herhangi bir tarihçinin eserinde rastlanmamaktadır. II. Haçlı Seferi sürecine denk gelmekle birlikte Presbyter Johannes'e ilişkin kayıt, çok yerleşik bir imgeyi temsil etseydi diğer kroniklerde de yerini bulması gerekirdi. Oysa, örneğin II. Haçlı Seferi'ne Fransa kralı VII. Louis'nin yanında katılmış olan ve bu seferi detaylı şekilde *De profectione Ludovici septimi in orientem* (VII. Louis'nin Doğuya Yolculuğu) adlı eserinde anlatan Deuilli Odo (1110-1162), Presbyter Johannes'ten bahsetmemektedir (Dixon, 2019: 62). Yine eğer Doğu'da Presbyter Johannes isimli Hristiyan bir kralın varlığı Papalık çevrelerinde kabul edilmiş olsaydı, III. Eugenius'un 1145 yılında yayımladığı *Quantum Praedecessores* adlı II. Haçlı Seferi çağrısı yaptığı fermanında Presbyter

Johannes'e yer vermesi beklenirdi. Çünkü Hugh, fermanın yayımlandığı tarihte Haçlı Seferleri'ne destek amacıyla Roma'da bulunmaktaydı ve Otto da Presbyter Johannes hikayesini ondan burada dinlemişti.

Her ne olursa olsun, Presbyter Johannes efsanesinin Freisingli Otto'nun kroniğinde yer almasının bir anlamı olsa gerek. Öncelikli olarak şunun altını çizmekte yarar var: İster bu kısım Otto tarafından yazılmış olsun, ister sonradan Rahewin tarafından eklenmiş ve Otto tarafından tasdik edilmiş olsun, Freisingli Otto'nun metnine dikkatle baktığımızda kendisinin de Hugh'un anlattıklarından şüphe duyduğu sezilmektedir. Presbyter Johannes anlatısının sonunda konuya ilişkin herhangi bir yorum yapmayıp "bu kadar yeter" demesi (Sed hec hactenus) bu kanaatimizi güçlendirir (Freising: 1912: 367; Brewer, 2015: 43). Bu ifadenin yanı sıra Otto'nun Presbyter Johannes efsanesini anlatırken kullandığı ve daha önce vurguladığımız "iddia edilir/ediliyor (asserunt)" ifadesi de Hugh'un anlattıklarına ikna olmadığını ortaya koyar. İkna olmamasına rağmen Hugh'un anlatısına yer vermesi ise Otto'nun tarih yöntemi etrafında anlaşılabilir. Fresingli Otto'nun tarihçiliği, nesnellik açısından farklı yorumlara konu olmuştur. Kimi araştırmacılar tarafından (biraz daha eski tarihli olmakla beraber) Otto'nun yazdıkları Ortaçağ tarihçiliği bağlamında oldukça nesnel olarak görülmüştür. *Chronica*'sındaki temel amacın "hakikati" ortaya koymak olduğu (Fellner, 1934: 160), "kişisel gözlem ve araştırma"ya dayalı olarak yazdığı, bu açıdan "başkalarının yazdıklarına körü körüne bağlı" kalmadan "gerçekçi" denilebilecek bir yaklaşımı ve yazım tarzını benimsediği düşünülmüştür (Mierow, 1949, 401). Freisingli Otto'nun bu çerçevede kendi ifadeleri de veri olarak kullanılmıştır. *Chronica*'sında kendi kaynaklarının ve kendisinden öncekilerin kullandığı kaynakların doğruluğu hakkında da görüş belirttiği ifade edilmiştir (Melve, 2007: 442).

Chronica'ya baktığımızda, Fresingli Otto'nun hakikat, doğruluk ve gerçekçilik temelli bu yaklaşımının açıkça belirtildiğini de görmekteyiz. Eserin ithaf bölümünde, tarihçilerin sanatının "hakikati seçmek" ve "yalanlardan kaçınmak" gibi bir gerekliliğinin olduğunu belirtmektedir (Freising, 2002: 90). Öte yandan, Freisingli Otto'nun tarihyazımındaki hakikat ve nesnellik çabasına dair bütün bu birincil ve ikincil verilere rağmen, tarih yazım tarzının içerdiği farklılıklar bazı tarihçiler tarafından gündeme getirilmiştir. Otto'nun kişisel hayatında olduğu gibi yazın hayatında da "çelişkilerle" dolu bir tarihçi olduğu vurgulanmıştır. *Chronica*'da kullandığı eskatolojik metodolojinin *Gesta*'da bulunmadığı ve 1147 ile 1157 (kroniğinin en erken tarihli nüshasının yılı) yılları arasında İkinci Haçlı Seferi (Otto bu sefere katılmıştır) ve Papalık diplomasisinde edindiği siyasal ve dini tecrübelerin tarihçilik zihniyetinde değişime neden olduğu öne sürülmüştür (Morrison, 1980: 235). Üzerinde düşünülmesi gereken noktalardan birisi de Freisingli Otto'nun, eserinde efsanevi niteliğe sahip anlatılara yer vermeyip Presbyter Johannes efsanesine kuşkuyla yaklaşmakla birlikte değinmesidir. Bu bağlamda, Presbyter Johannes

efsanesinden bahsetmesi tuhaf olarak karşılanmış ve eserin yapısal bütünlüğü dikkate alınarak "anomali" olarak nitelendirilmiştir (Brewer 2016: 150).

Ortaçağ tarihyazımında hakikatin anlatımına ilişkin retorik bağlamdaki teknik yaklaşım, Otto'nun Hugh'un anlattıklarına kroniğinde yer vermesini anlaşılır kılar. Ortaçağ tarihçisi için görülenin yanı sıra duyulanın da bilgi kaynağı olarak büyük bir değeri olduğunu belirtmek gerekir. Bu anlamda, duyulan şey, eğer onu kaynak olarak kullanmak isteyen tarihçi ikna olmuşsa tarihsel anlatıda yerini alabilir. Ayrıca tarihçi, duyulanın güvenirliğinden şüpheye düştüğü durumlarda da onu anlatısında kullanabilir. Bunun temel nedeni şudur: Tarihçinin yazma amacı hakikati ortaya koymak olmakla birlikte tarihçi "gerçekleşmiş olmamakla beraber gerçekleşmiş olabilecek" olaylara yani olası anlatıya (argumentum) da itibar edebilir (Durgun, 2018: 623; Woolf, 2012: 118) ve dolayısıyla da bunlar anlatının parçası kılınabilir. Olası anlatı, "daha az doğru olsa bile" (Kempshall, 2011: 369), okuyucuya öğretici ve eğlendirici bir anlatı sunmak için kullanılabilir (Brewer, 2016 :9). Öğretici ve eğlendirici anlatının inşasında gerçekleşmesi mümkün görünmeyenden de yararlanılabilir. Öyle ki Ortaçağ anlatılarında doğaüstü ve efsanevi niteliğe sahip hikayelerden doğruluğa yakınlığı ve uzaklığı esas alınarak faydalanılmış ve "daha az inanılır" (Brewer, 2016: 137) olanlara anlatılarda yer vermemeye dikkat edilmiştir. Ancak, okuyucuyu eğlendirme gayesi, gerçekle kurgu arasındaki sınırı bulanıklaştırıp "epistemolojik belirsizliğe" (Brewer, 2016: 143) neden olur. Freisingli Otto'nun, mümkün olduğunca efsanevi anlatılardan kaçınması ve gerçeklik değerine sahip olduğunu düşündüğü olguları seçerek anlatıda hakikati sunmayı amaçlamasına karşın, Hugh'un anlattıklarına yeterince ikna olmamasına rağmen, *Chronica*'da Presbyter Johannes efsanesine yer vermesi, zikrettiğimiz epistemolojik belirsizliğin neticesi gibi görünür. Otto, Presbyter Johannes efsanesine inanmıyor olsa bile, doğruluğu veya yanlışlığını kanıtlayamayacağını düşündüğü bu "olası anlatı" niteliğindeki hikâyeye, öğretici veya eğlendirici niteliğine dayanarak eserinde yer vermiş olabilir.

Freisingli Otto'nun Presbyter Johannes anlatısını siyasal açıdan da kullanması söz konusudur. II. Haçlı Seferi'nin başlamasından iki sene öncesine dayanan hikâyenin, Edessa'nın 1144 yılında Müslümanlar tarafından geri alınmasının yaratmış olduğu koşulda ortaya çıkışından bahsetmiştik. Bu bağlamda, II. Haçlı Seferi'ne katılan Otto ve eserin ortaya çıkış sürecinde sekreterliğini yapan Rahewin'in, 1157'de veya daha önce bu hikâyeyi *Chronica*'ya yerleştirmesinde şaşılacak bir durum yoktur. Ancak, eğer anlatı 1147-49 arasında gerçekleşen II. Haçlı Seferi sonrasında metne yerleştirilmişse, bu tarihyazımsal meselenin de siyasal ve dini yönleriyle analizini yapmak gerekir. II. Haçlı Seferi'nin başarısızlığı, Avrupa içinde bunun sebeplerinin sorgulanmasına yol açmış ve askeri yenilginin sebebinin Avrupa Hristiyanlarının dinsel açıdan yozlaşması ve birlik içinde hareket etmemeleri olduğu düşünülmüştür (Dixon, 2019: 64). Dinsel yozlaşma

birbirinden kopuk hareket eden, sürekli çatışma halinde olan dünyevi ve dini otoritelerin derinleştirdiği bir krize de işaret etmektedir. Bunun neticesinde fatura II. Haçlı Seferi'ne öncülük eden Papalık kurumuna çıkarılmış, Papalığın ideolojik gücü sarsılmış ve siyasal etkinliği baltalanmıştır (Hiestand, 2001: 46). Bu durumda, güçlü bir liderlikten yoksun olmanın Avrupa Hristiyanlığını zora soktuğu fikri, Papalıkla iktidar konusunda çatışma halinde olan, hem dünyevi hem dini otoriteyi kendinde birleştirmeyi amaçlayan Kutsal Roma-Cermen İmparatorları'nın Avrupa siyasetine yön verme çabalarını güçlendirmişti. Bu anlamda, İmparatorluk ailesiyle kan bağı olan Freisingli Otto'nun Presbyter Johannes'ten dini ve dünyevi otoriteyi birlikte üstlenen rahip-kral (rex et sacerdos) şeklinde bahsetmesi oldukça anlamlıdır (Dixon, 2019: 70).

Otto'nun Presbyter Johannes anlatısında Friedrich Barbarossa'nın emperyal ideolojisiyle uyumlu olan bir başka nokta da daha önce kısmen değindiğimiz *üç Magi* (üç bilge) ile Johannes arasındaki ilişkidir. Dini ve tarihsel açıdan *üç Magi* hikayesi, Yeni Ahit'in Matta İncili'nin 2. Bölümü'nün 1-12. ayetleri arasında geçen şu anlatıya dayandırılmaktadır: Kral Hirodes zamanında İsa'nın doğumu üzerine "bazı yıldızbilimciler" (Çevirilerde *Magi* için yıldızlara bakarak olayları yorumlamaları nedeniyle bu kelime kullanılmış görünüyor) İsa'nın yıldızını gördüklerini söyleyerek ona tapınmak için Kudüs'e gelmişlerdir. Kral Hirodes ve etrafındakiler paniğe kapılarak gelen yıldızbilimcilere İsa'nın nerede doğacağını sorarlar. Onlar da Beytlehem'de doğacağını söylerler. Hirodes, yıldızbilimcilere çocuğu (İsa'yı) bulunca kendisine haber vermelerini, kendisinin de ona tapınacağını söyler. Yıldızbilimciler, Doğu'da görmüş oldukları yıldızı takip ederek yıldızın durduğu yer olan Beytlehem'e varır, İsa'yı Meryem ile görürler. Yere kapanıp İsa'ya tapınırlar. Ona hediye olarak altın, günnük ve mür sunarlar. Sonra gördükleri düşte uyarılmaları üzerine Kral Hirodes'e haber vermeden başka bir yol izleyerek ülkelerine geri dönerler (Kitab-ı Mukaddes: https://incil.info/kitap/mat/2: Erişim: 1.10.2020).

Üç Magi anlatısı, İsa'nın dünyaya geliş hikayesinin bir parçası olarak dini literatürde yüzyıllardır yer almakla beraber, özellikle Haçlı Seferleri süreciyle birlikte Avrupa imgeleminde popülerleşmeye başlamıştı. Örneğin, Benedikten Vézelay Manastırı'ndan keşiş Jülien, verdiği bir vaazda, *üç Magi*'nin Doğu'dan yola çıkıp İsa'ya sadakatlerini sunmak için Kutsal topraklara gittikleri gibi Batılıların da Kudüs'e hac ziyaretinde bulunmalarını teşvik ediyordu (Trexler, 1997: 74). Haçlı Seferleri sürecinde güçlenen *üç Magi* imajı hem Presbyter Johannes efsanesini aktaran Hugh hem de metninde yer veren Freisingli Otto tarafından da biliniyor olmalıydı. Böylece Otto'nun *üç Magi* hikayesine yer vermesinin altyapısı dini ve tarihsel bakımlardan oluşmuştu. Presbyter Johannes ile *üç Magi*'yi II. Haçlı Seferi öncesinin kaotik ortamında 1145 tarihli anlatısında ilk kez irtibatlandıran Freisingli Otto'nun kaydından bir süre sonra *üç Magi*'nin özellikle Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu çevrelerinde kutsallaştırıldığını görmekteyiz. İmparator Constantinus döneminde Konstantinopolis'ten Milano'ya

getirildiğine (Geary, 1994: 243) inanılan *üç Magi*'nin kalıtları, 1164 yılında Köln'e taşınmıştı (Trexler, 1997: 75). Kalıtların buraya getirilmesi sürecini de Barbarossa'nın şansölyesi olan Reinhold von Dassel (1120-1167) üstlenmişti. Reinhold, Otto ile birlikte Kutsal-Roma Cermen İmparatorluğu'nun propaganda ve meşruiyet mekanizmasının önde gelen isimlerindendi. Papalığa karşı İmparatorluk için dinsel meşruiyet arayan Dassel, *üç Magi*'nin kalıtlarını Milano'dan Köln'e getirterek çok önemli bir stratejiyi ortaya koymuştu. Milano, Roma'dan sonra kısa bir süre de olsa Roma İmparatorluğu'nun Batı kısmının başkentliğini yapmıştı. Kalıtların Milano'dan Köln'e taşınması sembolik olarak emperyal merkezin Cermen topraklarına taşınmasını ifade ediyordu (Trexler, 1997: 75).

Üç Magi'nin Tanrı tarafından belirlenmiş, meşru krallar olduğu düşüncesi emperyal propaganda parçası olarak Roma İmparatorluğu'nda Constantinus ve Justinianus dönemlerinden beri geliştirilmişti (Geary, 1994: 252) ve 12. yüzyılda Kutsal Roma-Cermen imparatorlarının Papalıkla otorite kavgası verdikleri bir dönemde, önemli bir meşruiyet aracı olarak kullanılabilirdi. Köln Başpiskoposu ve İmparatorluk Şansölyesi olan Dassel'in öncülük ettiği bu emperyal meşruiyet stratejisi, Saray çevresinde zaman içinde benimsenecek ve *üç Magi*'nin kalıtları Kutsal Roma-Cermen yöneticilerinin ziyaretgahı haline gelecekti. Freisingli Otto'nun *üç Magi*'yi Prester Johannes anlatısının bir parçası haline getirmesi, Dassel'in hamlesiyle kalıtlarının 1164 yılında Köln'e taşınmasından önce bu hikâyenin İmparatorluk merkezinde dillendirilmekte olduğuna da işaret eder. Bunun yanında, Otto'nun *Chronica*'sında Barbarossa'ya yaptığı ithaftan sonra, Reinhold'a da bir ithaf kısmı ayırması ve eserini yazma nedenlerini açıklaması da *üç Magi* ile Presbyter Johannes arasında kurulan ilişkinin İmparatorluk çevrelerinde üretilen propaganda amaçlı düşüncelerle bağlantılı olduğunu gösterir. Son olarak, bu çalışmada kısaca değindiğimiz Presbyter Johannes'in 1165 tarihli mektubunun genel olarak tarihçiler tarafından Reinhold von Dassel'in öncülüğünde İmparatorluk çevrelerinde üretildiği (Hamilton, 1996: 171-185) ve Otto'nun bu süreçte "dolaysız ilham kaynağı" (Ramos, 2006: 41) olduğu görüşü de bunu güçlendirir. Dolayısıyla, bütün bu veriler bir araya getirildiğinde 1160'larda İmparatorluk çevrelerinde iyice yaygınlaşacak *üç Magi* anlatısının, Freisingli Otto'nun metninde yer alması makul bir çerçeveye oturmaktadır.

Sonuç

Presbyter Johannes'in 1165'te Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos'a gönderdiği sahte mektupla Batılıların siyasi ve dini gündemine oturan Presbyter Johannes efsanesi, 12. yüzyılın ilk yarısında biçimlenmeye başlayarak Avrupalı tahayyülündeki Doğu'nun geçirdiği keskin dönüşüme işaret etmektedir. Öteki olan Doğu'ya ilişkin biriken ve uzun süredir zararsız bir bilgi kümesini oluşturan bütün olgusal malzemenin eklektik olarak yeni siyasi ve dini şartlara göre uyarlanması, I. Haçlı Seferi sonrası siyasal açıdan mutlak bir düşmana dönüşen Müslümanlara karşı farklı retorik araçların

geliştirilmesini zorunlu kılar. Presbyter Johannes karakteri etrafında Müslümanları çepeçevre kuşatabilecek bir global Hristiyanlık fikri (Taylor, 2014: 445), bu retorik gereksinimin ete kemiğe bürünmesini ifade eder. Doğu'da var olan Hristiyan bir kral ve toplum, Nasturi olarak itikat noktasında farklı bir yerde dursa da, Kutsal topraklarda Müslümanlarla savaş halindeki Avrupa Hristiyanları için bütün farklılıklarına rağmen aynı kimliği paylaştıkları, ortak düşmana karşı kendilerine yardım edecek bir güç merkezi olarak kurgulanır. Bu bağlamda, Presbyter Johannes efsanesinin yazılı bir kaynak olarak ilk defa 1145 yılında Freisingli Otto'nun *Chronica*'sında geçmesi tesadüf değildir. 1147 yılında başlayan II. Haçlı Seferi'nin arifesinde, 1144 yılında Edessa'nın Müslümanlar tarafından geri alınmasından hemen sonra sahneye çıkan Presbyter Johannes efsanesi, kurgunun geleceğe dair ümitle doğuşunun göstergesidir.

Freisingli Otto'nun Cebele piskoposu Hugh'a dayandırarak eserinde yer verdiği ve kendisinin de inanmakta zorluk çektiği tahmin edilebilecek Presbyter Johannes efsanesi Ortaçağ Avrupa siyaset, din ve kültür dünyasının kendi parametreleri içinde düşünülmelidir. II. Haçlı Seferi'nin hüsranla sonuçlanmasının Papalık-İmparatorluk çatışmasını alevlendirdiği, Papalık otoritesinin siyasal olarak gerilediği bir ortamda, dünyevi ve ilahi otoriteyi kendisinde birleştiren bir rahip-kral olarak Presbyter Johannes, dini otoriteyi boyunduruğu altına almak isteyen İmparatorluk'un ideolojik aracı olarak Freisingli Otto'nun metninde kendine yer bulmuş görünür. Otto'nun efsane hususunda ikna olmaması, onu metne yerleştirmesine engel değildir. Siyasal fayda, doğrulanması güç bir anlatının epistemolojik belirsizliğiyle birleşerek Otto'nun anlatısında gerçekçilik kaygısını bir kenara iter ve Presbyter Johannes efsanesini tarihsel bir veriye dönüştürür. I. ve II. Haçlı Seferleri arasında, 1122 yılında Hindistan'dan Roma'ya gelen ve oradaki Hristiyanlardan bahseden Johannes isimli birinin hikayesini içeren *De Adventu* metni ve Odo'nun mektubundan da anlaşılabileceği gibi, sözlü bir gelenek olarak Presbyter Johannes efsanesinin ilk izleri 12. yüzyılın ilk çeyreğinde tespit edilebilir. Neticede Freisingli Otto'nun *Chronica*'sında II. Haçlı Seferi dönemi Avrupalısı'nın dini ümidi, Papalık karşıtlarının siyasi ve ahlaki modeli olarak belirerek Presbyter Johannes'in sahte mektupta tarihsel bir kişilik olarak ortaya çıkış kapısını sonuna kadar açar.

Kaynakça

Berry, V. G. (1969). The Second Crusade. M.K. Setton, & M.W Baldwin,. (eds.), *A History of the Crusades: Vol. 1 The First Hundred Years* (s. 463-512). Madison: The University of Wisconsin Press.

Biran, M. *The Empire of the Qara Khitai in Eurasian History: Between China and the Islamic World*. Cambridge: Cambridge University Press.

Brewer, K. (ed.) (2015). *Prester John: The Legend and its Sources*. New York: Ashgate.

Brewer, K. (2016). *Wonder and Scepticism in the Long Twelfth Century*. Ph.D. Dissertation. The University of Sydney.

Brooks, M. E. (2009). *Prester John: A Rexamination and Compendium of the Mythical Figure Who Helped Spark European Expansion*. Ph.D. Dissertation, The University of Toledo.

De Rachewiltz, I. (1972). *Prester John and Europe's Discovery of East Asia*, Canberra: Australian National University Press.

Dixon, J. M. T. (2019). *The Prester John Legend and European Conceptions of Eastern Alterity Before 1800*.Ph. D. Dissertation. Cambridge University.

Durgun, F. (2018). "Kısalık Bilgeliğin Ruhudur": Ortaçağ Tarih Anlatılarında Kısalık Yöntemi. *TUHED* (7: 2), 618-631.

Ehlers, J. (2013). *Otto von Freising: Ein Intellektueller im Mittelalter*. München: Verlag C.H. Beck.

Eusebius. (1890). *The Church History of Eusebius*. A. McGiffert (çev.), https://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/0265-0339,_Eusebius_Caesariensis,_Historia_ecclesiastica_%5bSchaff%5d,_EN.pdf

Fellner, F. (1934). The Two Cities of Otto of Freising and its Influence on the Catholic Philosophy of History. *The Catholic History Review* (20: 2), 154-174.

Figueira, D. M. (2015). *The Hermeneutics of Suspicion: Cross-Cultural Encounters with India*. London: Bloomsbury.

Freising, O. (2002). *The Two Cities: A Chronicle of Universal History to the Year 1146 A.D.* C. C. Mierow (çev.). New York: Columbia University Press.

Freising, O. (1912). *Ottonis Episcopi Frisingensis Chronica sive Historia de Duabus Civitatibus*. Hannoveeae. et Lipsiae. Impensis Bibliopolii Hahniani.

Geary, P. J. (1994*). Living with the Dead in the Middle Ages*. Ithaca: Cornell University Press.

Giardini, M. (2017). "Ego, Presbiter Iohannes, Dominus Sum Dominantium": The Name of Prester John and The Origin of His Legend. *Viator* (48: No.2), 195-230.

Grousset, R. (2002). *The Empire of the Steppes: A History of Central Asia*. Eighth Paperback Edition. Naomi Walford (çev.). New Brunswick: Rutgers University Press.

Hamilton, B. (2009). Continental Drift: Prester John's Progress through the Indies. Joan-Pau Rubiés (ed.), *Medieval Ethnographies: European Perceptions of the World Beyond* (s.121-153). London: Routledge.

Hamilton, B. (1996). Prester John and the Three Kings of Cologne. C.F. Beckingam & B. Hamilton (eds.), *Prester John, the Mongols and the Lost Ten Tribes* (s. 171-185). Aldershot: Variorum.

Heng, G. (2003). *Empire of Magic: Medieval Romance and the Politics of Cultural Fantasy*. New York: Columbia University Press.

Hiestand, R. (2001). The Papacy and the Second Crusade. Jonathan Phillips & Martin Hoch (eds.), *The Second Crusade: Scope and Consequences* (s.32-53). M1anchester: Manchester University Press.

Hofmeister, A. (1912). Praefatio. Freising, O. *Ottonis Episcopi Frisingensis Chronica sive Historia de Duabus Civitatibus* (s. vii- cxiv). Hannoveeae. et Lipsiae. Impensis Bibliopolii Hahniani.

Hunter, D. G. (2000). Acts of Thomas: Scene One. R. Valantasis (ed.) *Religions of Late Antiquity in Practice* (s.207-217). Princeton: Princeton University Press.

Kayhan, H. (2018) Irak Selçukluları'nda Sosyal, Ekonomik, Kültürel ve Dini Yapı Hakkında. *Cihannüma: Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi* (IV: 2), 1-14.

Kempshall, Matthew. (2011). *Rhetoric and the Writing of History*. Manchester: Manchester University Press.

Kitab-ı Mukaddes: https://incil.info/kitap/mat/2: Erişim: 1.10.2020.

Klijn, A. F. J. (ed.). (2003). *The Acts of Thomas*, Second Revised Edition. Leiden: Brill.

Knobler, A. (2017). *Mythology and Diplomacy in the Age of Exploration*. Leiden: Brill.

Mattern, S. P. (2002). *Rome and the Enemy: Imperial Strategy in the Principate*. Berkeley: University of California Press.

Melve, L. (2007). *Inventing the Public Sphere: The Public Debate during the Investiture Contest (c. 1030-1122)*. Leiden: Brill.

Mierow, C. C. (2002). Introduction. Freising, O. *The Two Cities: A Chronicle of Universal History to the Year 1146 A. D.* C. C. Mierow (çev.). New York: Columbia University Press.

Mierow, C. C. (1949). Bishop Otto of Freising: Historian and Man. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* (80), 393-402.

Morrison, K. F. (1980). Otto of Freising's Quest for Hermeneutic Circle. *Speculum* (55: 2), 207-236.

Nowell, C. E. (1953) The Historical Prester John. *Speculum* (48:3), 435-445.

Phillips, J. (2007). *The Second Crusade: Extending the Frontiers of Christendom*. New Haven: Yale University Press.

Piyadeoğlu, C. (2020). *Büyük Selçuklular: Yeni Bir Devrin Başlangıcı*. İstanbul: Kronik Kitap.

Ramos, M. J. (2006. *Essays in Christian Mythology: The Metamorphosis of Prester John*. New York: University Press of America.

Rowe, J. G. (1992). The Origins of the Second Crusade: Pope Eugenius III, Bernard of Clairvaux and Louis VII of France. Michael Gervers (ed.), *The Second Crusade and the Cistercians* (s.79-89). New York: Palgrave Macmillan.

Saint-Laurent, J. (2015). *Missionary Stories and the Formation of the Syriac Churches*. Oakland: University of California Press.

Taylor, C. (2014). Global Circulation as Christian Enclosure: Legend, Empire and the Nomadic Prester John. *Literature Compass* (11/7), 445-459.

Thomaskutty, J. (2019). *Saint Thomas the Apostle: New Testament, Apocrypa, and Historical Traditons*, Paperback Edition. London: Bloomsbury.

Trexler, R. C. (1997). *The Journey of the Magi: Meanings in History of a Christian Society*. Princeton: Princeton University Press.

Turan, O. (2003). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*. 8. Basım. İstanbul: Ötüken.

Woolf, D. (2012). *Tarihin Küresel Tarihi*. M. Moralı (çev.), İstanbul: Alfa.

Zarncke, F. (1879). Der Priester Johannes, Erste Abhandlung. *Abhandlungen der Philologisch-Historischen Classe der Königlich Sächsischen Gesselschaft der Wissenschaften*. Siebenter Band (s.831-1030). Leipzig, Deutschland.

Extended Abstract

The direct encounter of the Europeans with the Islamic World during the Crusades exerted great influence on the use of the settled western images about the East in a new political and religious way. In the 12th century, Prester John legend emerged as a promising instrument of the submission of the Muslims, who were regarded as absolute other in western imagination, to the global expansionism of European Christianity. Prester John narrative depended on the fancy that a Christian priest-king called Prester John living in the East would come to the aid of the Christians fighting against the Muslims. Thus, the Muslims would be surrounded from both sides. This would also lead to the final victory of the Christians over the Muslims. The legend started to become popular in Europe by the forged letter of Prester John to the Byzantine emperor Manuel I. Komnenos in 1165. In this article, the emergence process of Prester John legend before 1165 is discussed. Prester John was first mentioned in Otto of Freising's *Chronica* in a record dated 1145. In this sense, the purpose of this article is to evaluate the political and religious reasons for the emergence of the legend on the basis of Otto's narrative with references to the primary sources related to the subject considering unique characteristics of Otto's historical approach and Medieval historiography. Finally, this study presents that Prester John legend was an eclectic construct appropriate to the political and religious conditions.

As stated before, Otto of Freising's *Chronica* was the first historical account including Prester John legend. Otto recorded that he met Hugh, the bishop of Jabala in Viterbo in 1145 and heard from him about Prester John. The register of Otto should be examined in many aspects. Apart from its value as the first appearance of the name Prester John in a historical source, its content also needs closer attention. Otto of Freising's narrative includes several motifs contributing to the formation of Prester John legend. For example, in Otto's account, Prester John was a Nestoria who lived in the Far East (India), and fought against the Muslims. At the same time, these were the basic stereotypes of Prester John legend adopted in Medieval and Early

Modern Europe. The set of religious and cultural motifs on Prester John available in Otto of Freising's *Chronica* only makes sense if they are affiliated with political and religious agenda of the 12th century that were shaped by Muslim/Crusader conflict and Papacy/Empire struggle.

Additionally, though the first appearance of Prester John character can be seen in Otto's narrative, there were two accounts that show the early formation of the legend before Otto's record. One of these is an anonymous narrative, *de adventu patriarchae Indorum ad Urbem sub Calixto papa secundo* (On the Arrival of the Patriarch of the Indians to Rome under Pope Calixtus II), which tells the story of a mysterious man who came to Rome in 1122 and told about the Christians in India and St. Thomas's tomb available there. The other significant account is a letter of Odo of Rheims, the abbot of St. Remy between 1118-1151, to the Lord of Coucy, Thomas of Marle. Having similar content to the text of *de Adventu*, the letter presents the story of this Indian man as an eyewitness testimony. These two accounts, taken together with Otto of Freising's record, imply that Prester John legend started to form in the period between the first and second crusades. This article especially focuses on the details of Otto's narrative on Prester John. It seems that Otto did not actually believe in the story told by Hugh of Jabala but inserted it into his chronicle. Therefore, it is crucial to investigate the reason why he did this. It is not very certain whether this account was inserted into the chronicle by Otto or his secretary Rahewin. Independent of this fact, it can be argued that though Otto of Freising or Rahewin were not convinced about the authenticity of Prester John legend, they saw its political utility within the context of the failure of the second crusade and Holy-Roman Empire's attempt to dominate European politics. For this reason, the disbelief was suspended, and the story was reconciled with imperial policy. In summary, this article shows how the western perception about the other transformed in the process of the emergence of Prester John legend. The fragments of oral tradition turned into a religious prospect of Medieval Europeans and political and moral model of the opponents of the Papacy in Otto of Freising's account. In this way, the emergence of the legend opened way to the appearance of Prester John as a historical character in the forged letter dated 1165.